บทที่ 4
ผลการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (focus group) ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร ความรู้ของชุมชนและการจัดการเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งพาตนเอง จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ผลการศึกษาประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองของชุมชน

ตอนที่ 3 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร (Model) เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

โดยมีรายละเอียดผลการศึกษา ดังนี้

ตอนที่ 1 ประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้อง

1.1 พื้นที่จังหวัดนนทบุรี

ตำบลบางพลับเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอปากเกร็ด แบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งแยกออกจาก ตำบลอ้อมเกร็ด ตำบลคลองพระอุดม และตำบลคลองข่อย คือ

1) หมู่บ้านน้ำวน หมู่บ้านบางพลับใหญ่ และหมู่บ้านบางวัด ได้แบ่งออกจากตำบลอ้อมเกร็ด

2) หมู่บ้านระแหง หมู่บ้านบางภูมิ ได้แบ่งแยกออกจากตำบลคลองพระอุดมและตำบลคลองข่อย

เนื่องจากตำบลบางพลับมีแม่น้ำไหลผ่าน และมีคลองกั้นน้ำระหว่างหมู่บ้าน เช่น คลองบางน้อยคลองขุนมหาดไทย คลองบางพลับน้อย คลองบางพลับใหญ่ คลองบางภูมิ คลองหัวจิก และคลองบางวัดซึ่งคลองดังกล่าว ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในด้านการทำเกษตร การสัญจรไปมาทางเรือ และใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค และด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะคลองบางพลับน้อย และคลองบางพลับใหญ่ จึงตั้งชื่อตำบลชื่อคลองที่ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน คือ ตำบลบางพลับ และเสนอชื่อเป็นทางการจนถึงปัจจุบัน

ตำบลบางพลับมีพื้นที่ทั้งหมด 5,192ไร่ หรือประมาณ 8.31 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นที่ราบ และราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีลำคลองตัดผ่านตำบล จำนวน 10 สาย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนผลไม้ ไม้ยืนต้นและทุ่งนา มีน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรตลอดปี

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านการเกษตร ซึ่งมีพื้นที่ทางการเกษตรทั้งหมด 3,760 ไร่ โดยเฉพาะการทำนา ทำสวน เช่น ทุเรียน ส้มโอ กระท้อน กล้วย ฯลฯ และอาชีพอื่น ๆ เช่น รับจ้าง รับราชการ ค้าขาย โดยมีพื้นที่ทำนาประมาณ 572 ไร่ ทำสวนผลไม้ ไม้ยืนต้น ประมาณ 3,008 ไร่ ทำสวนผัก ไม้ล้มลุก เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว กระเพรา และพืชอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงปลาสวยงาม เลี้ยงไก่ชน การประมง ซึ่งส่วนใหญ่ประชาชนจะเลี้ยงปลาในบ่อเพื่อการค้า และเลี้ยงปลาในร่องสวน เพื่อจำหน่าย และบริโภค เช่นปลานิล ปลาแรด ปลาสวาย

ตลาดสินค้าทางการเกษตรมีการกระจายอย่างทั่วไป มีการติดต่อกับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นเช่น ทุเรียน มะม่วง ส้มโอ โดยพ่อค้าคนกลางจะติดต่อซื้อขายกันมานานแล้ว โดยการผูกขาดกับสวน โดยพ่อค้าคนกลางจะเป็นคนกำหนดราคาผลผลิตเองว่าเมื่อปีที่ผ่านมาราคาสินค้าที่ส่งออกไปต่างประเทศราคาดีหรือไม่ ถ้าราคาดีก็จะให้ราคาดีด้วยขึ้นอยู่กับตลาดต่างประเทศ และมีบางส่วนที่นำไม้ผลไปขายในตลาดอำเภอปากเกร็ดเองหรือตลาดในท้องถิ่นที่ใกล้เคียงเพราะจะได้ราคาที่สูงกว่า

1.2 พื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

บ้านคลองอ้อม อำเภอปราณบุรี สมัยก่อนมีโรงสูบน้ำ ตั้งอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำปราณบุรีและโรงเรียนบ้านเขาน้อยโรงสูบน้ำนี้มีไว้เพื่อสูบน้ำส่งไปที่สถานีรถไฟบ้านวังก์พงต่อมามีการแบ่งแยกหมู่บ้านและมีการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านโรงสูบ” แต่เนื่องจากบริเวณพื้นที่ด้านในใจกลางหมู่บ้านมีคลองย่อยจากแม่น้ำปราณบุรีไหลผ่าน จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “บ้านคลองอ้อม” จนถึงปัจจุบัน

บ้านคลองอ้อม อำเภอปราณบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 957 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ประชากรทั้งหมดมีประมาณ 1,172 คน เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต และหมู่บ้านอยู่ติดกับถนนเพชรเกษม ทำให้การคมนาคมสะดวก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำสวนผัก, สวนไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ ประชากรมีความเป็นอยู่ที่ดีสามารถดำรงชีวิตได้ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ประชาชนในพื้นที่ให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและท้องถิ่นในทุกโอกาสเป็นอย่างดี และมีความรับผิดชอบร่วมกันในการตัดสินใจวางแผน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

หมู่บ้านได้แบ่งการประสานงานเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน รวม 9 คุ้ม ได้แก่ คุ้มดาวเรือง, คุ้มบัวหลวง, คุ้มบานไม่รู้โรย, คุ้มพวงแสด, คุ้มชงโค, คุ้มดอกจำปี, คุ้มจามจุรี, คุ้มมะยมหวาน และคุ้มทานตะวัน

มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมจดเป็นวิสาหกิจชุมชน จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนปลูกผักปลอดสารพิษบ้านคลองอ้อม วิสาหกิจชุมชนดอกไม้จันทน์ หมู่ 6 บ้านโรงสูบ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงสุกรบ้านโรงสูบ และ วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกผักบ้านคลองอ้อม

1.3 พื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

ตำบลลาดใหญ่ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 180 – 190 เมตร สภาพภูมิประเทศทางทิศเหนือเป็นที่ตอนเป็นพื้นที่หินลูกรัง มีลำห้วยบงและลำห้วยหินลาดไหลผ่านทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง มีแม่น้ำชีไหลผ่านทางทิศตะวันออกและมีลำน้ำสาขา คือ ลำน้ำก่ำ ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำการเกษตร ประมง แต่ในขณะเดียวกันแม่น้ำชีก็ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรและที่อยู่อาศัยของประชาชนเป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงเดือน สิงหาคม-ตุลาคม ของทุกปี ส่วนใหญ่ทำการเกษตรโดยมีการรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักกลุ่มเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น แต่การรวมกลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จและยั่งยืน เนื่องจากปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน

ปัญหาที่เกี่ยวกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน คือดินเสื่อมคุณภาพ ขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดอินทรีย์วัตถุในดิน (เป็นส่วนใหญ่) บางพื้นที่ดินเป็นหินลูกรัง หินกรวด แหล่งน้ำตื้นเขิน ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ ไม่มีฝายกักเก็บน้ำ บางแห่งชำรุด ไม่สามารถนำน้ำจากแหล่งน้ำมาใช้ได้ในการทำการเกษตรได้ นอกจากนี้ยังพบข้าวผลผลิตต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ไม่มีรายได้เสริมหลังฤดูนาปี ขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ขาดความรู้และเทคโนโลยีในการจัดการผลิตพืช ปศุสัตว์ และสัตว์น้ำ

ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่

1. การทอผ้า การจักสาน การเพาะเห็ด มีการผลิตเพื่อจำหน่ายทั้งในและนอกตำบล โดยมีพ่อค้ามารับซื้อและสั่งจองถึงที่บ้าน เกิดความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ ระหว่างชุชนกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐนำไปสู่ความยั่งยืน

2.การผลิตพืช ปัจจุบันเกษตรกรเริ่มเห็นถึงความสำคัญในการผลิตพืชปลอดภัยจากสารพิษ โดยผลิตสารสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมัก เพื่อใช้ในแปลงเพาะปลูกของตนในรูปแบบเกษตรอินทรีย์

ชุมชนเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดี และผลผลตสูง ไว้บริโภคและจำหน่าย รวมไปถึงเป็นแหล่งผลิต ผักปลอดภัยจากสารพิษไก่พันธุ์พื้นเมือง ปลา สิ่งทอ จักสาร อย่างเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคในชุมชน และมีไว้จำหน่ายเพื่อให้เกิดรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี รวมไปถึงชุมชนสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ การวิเคราะห์ระบบการผลิต ระบบการตลาด และตัดสินใจดำเนินการผลิตได้ ในลักษณะการพึ่งตนเองและช่วยเหลือกันในกลุ่ม และมีกลุ่มการผลิตที่เข้มแข็งและชุมชนจะมีแหล่งเงินทุนเพื่อใช้ในการผลิตของชุมชนเอง

1.4 พื้นที่จังหวัดตราด

บ้านท่ากระท้อน หมู่ 1ตำบลเขาสมิง อำเภอเขาสมิง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดตราด เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใจกลางของอำเภอเขาสมิง โดยมีที่ตั้งของสถานที่สำคัญๆ หลายแห่ง ซึ่งได้แก่ ที่ว่าการอำเภอเขาสมิง สำนักงานเกษตรอำเภอเขาสมิง สำนักงานที่ดินอำเภอเขาสมิง สถานีตำรวจภูธรอำเภอเขาสมิง สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเขาสมิง โรงเรียนชุมชนบ้านเขาสมิง ที่ทำการไปรษณีย์อำเภอเขาสมิง สถานีอนามัยตำบลเขาสมิง สำนักงานเทศบาลตำบลเขาสมิง ธนาคารออมสิน

สาขาเขาสมิง วัดท่ากระท้อน และตลาดชุมชนเทศบาลตำบลเขาสมิง มีพื้นที่ถือครองประมาณ 2,003 ไร่ พื้นที่การเกษตรประมาณ 1,603 ไร่

กลุ่มเกษตรอินทรีย์เขาสมิง เกิดจากการรวมตัวกันของเกษตรกรในพื้นที่หมู่ที่ 1 บ้านท่ากระท้อน ตำบลเขาสมิง อำเภอเขาสมิง จำนวน 20 ครัวเรือน ประมาณ 50 คน เมื่อปี 2547 เพื่อจัดรูปแบบการเรียนรู้กลุ่มอาชีพเกษตรอินทรีย์ ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานหลัก 3 หน่วยงาน ประกอบด้วย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเขาสมิง สำนักงานเกษตรอำเภอเขาสมิง และสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดตราด นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาคีอีกหลายหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนให้เกิดองค์ความรู้การดำเนินการกลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพ เช่น ศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรี สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จังหวัดจันทบุรี

กิจกรรมที่กลุ่มได้ดำเนินการคือการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและปุ๋ยหมัก เพื่อใช้กันเองในหมู่สมาชิกและจำหน่ายให้แก่เกษตรกรทั่วไปในราคาที่เป็นธรรม การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบกิจกรรมต่างๆ ในผู้ที่สนใจได้เรียนรู้มากมาย เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก การเลี้ยงหมูหลุม การเลี้ยงไก่ การผลิตน้ำมันไบโอดีเซล ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่กลุ่มได้มีการทดลองทำและปรับปรุงกระบวนการต่างๆ ให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ของอำเภอเขาสมิง ทำให้ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงแห่งนี้เป็นเหมือนห้องทดลองขนาดใหญ่ของชุมชนที่ได้นำเอาองค์ความรู้ใหม่ๆ จากที่ต่างๆ มาทดลองปฏิบัติในพื้นที่เพื่อให้บังเกิดผล ซึ่งทำให้องค์ความรู้จากศูนย์แห่งนี้เป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่อย่างแท้จริง นอกจากการเป็นห้องทดลองของชุมชนในเรื่องการเกษตรแล้ว ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงแห่งนี้ยังเป็นห้องประชุมของสมาชิกกลุ่มที่ต่างผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาร่วมมือกันจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพอย่างสม่ำเสมอ จากการที่สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างจริงจัง มีกิจกรรมและการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเกิดพลังในการขับเคลื่อนและมีกิจกรรมใหม่ๆ ออกมาอย่างมากมาย

ผลการดำเนินการของกลุ่มในช่วงที่ผ่านมา การสร้างองค์ความรู้ของกลุ่มเน้นการศึกษาดูงานจากทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่จังหวัดตราดเป็นสำคัญ โดยมีการศึกษาดูงานจากแหล่งความรู้ทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคลและจากที่มีการดำเนินการเป็นรูปของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ เช่น ศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์และการผลิตน้ำส้มควันไม้จากสวนคุณวันชาติ พ่วงพี เกษตรกรหัวก้าวหน้า ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่บ้านคลองขวาง หมู่ที่ 6 ตำบลท่ากุ่ม อำเภอเมืองตราด ศึกษาดูงานด้านการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ที่กองทุนเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านแหลมทอง หมู่ที่ 1 ตำบลหนองแซง อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ซึ่งนอกจากแนวคิดและความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาดูงาน ทางกลุ่มได้มีการลองผิดลองถูก นำมาประยุกต์ปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับบริบทของชุมชน จนถึงปัจจุบันสมาชิกกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการเกษตรที่ใช้สารเคมีแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและปุ๋ยหมักร่วมกับปุ๋ยเคมี แม้ไม่ใช่การเลิกใช้แบบถาวร แต่ก็แสดงถึงแนวโน้มที่ดีที่เกษตรกรให้ความสนใจในเรื่องของการผลิตที่ปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมทั้งใส่ใจต่อธรรมชาติ สมาชิกหลายรายของกลุ่มสามารถเลิกการใช้สารเคมีได้อย่างเด็ดขาด ในขณะที่ผลผลิตที่ได้มีปริมาณไม่เปลี่ยนแปลง แต่คุณภาพของผลผลิตโดยเฉพาะรสชาติกับเพิ่มขึ้น ทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ

จากความมุมานะ มุ่งมั่น พยายามและความตั้งใจของเกษตรกรบ้านท่ากระท้อน และจากการดูแลติดตาม ช่วยเหลือ และสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากส่วนราชการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของงบประมาณหรือองค์ความรู้ต่าง ๆ ทำให้กลุ่มเกษตรอินทรีย์เขาสมิงได้ค้นพบว่า วิธีการเกษตรอินทรีย์ทำให้ได้ผลผลิตที่ปลอดสารพิษ ไม่มีสารตกค้าง สร้างความปลอดภัยให้ทั้งกับตัวเกษตรกรและผู้บริโภคโดยทั่วไป นอกจากความปลอดภัยแล้ว รสชาติของผลไม้ที่ผ่านการผลิตด้วยวิธีการเกษตรอินทรีย์จะมีรสชาติที่หวานอร่อยกว่าผลผลิตที่ใช้สารเคมี ในเรื่องของต้นทุนการผลิตก็พบว่าวิถีทางแห่งเกษตรอินทรีย์สามารถช่วยลดต้นทุนการผลิตลงได้มาก โดยจากการที่จะต้องซื้อปุ๋ยเคมีกระสอบละ 700-1,000 บาท แต่เมื่อมีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้เอง สามารถลดต้นทุนเรื่องปุ๋ยได้อย่างมาก โดยปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตใช้เองมีต้นทุนเพียงกระสอบละ 100 บาท ผลการดำเนินการของกลุ่มเกษตรอินทรีย์เขาสมิงบ้านท่ากระท้อน อำเภอเขาสมิง แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งยั่งยืนของชุมชน โดยมีปัจัยที่บ่งชี้ความสำเร็จคือ ชุมชนมีเศรษฐกิจอุ้มชูตนเอง มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง รวมทั้งความเข้มแข็งของกลุ่มเองที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข

1.5 พื้นที่จังหวัดกระบี่

บ้านมูตู ตำบลเกาะศรีบอยาอ.เหนือคลอง จังหวัดกระบี่ สภาพภูมิประเทศ เป็นเกาะที่อยู่ในทะเลอันดามันฝั่งตะวันตก (มหาสมุทรอินเดีย) ภูมิอากาศ ช่วงเดือนตุลาคม ถึง เดือนเมษายน จะเป็นช่วงที่เปิดทัวร์และรับนักท่องเที่ยวและเป็นช่วงที่อากาศดีชาวมูตูมีอาชีพทำการประมงน้ำตื้น หมู่บ้านมูตูมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งพันธุ์ปลาที่มาอาศัยในป่าโกงกางที่ล้อมรอบบ้านมูตู ส่วนป่าโกงกางก็จะทำหน้าที่ในการบำบัดน้ำทะเลให้สะอาดตลอดเวลา การเดินทางไปบ้านมูตูมีการเดินทาง 2 วิธี คือ

1. ขึ้นเรือที่ท่าเรือโดยสารท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่ (คลองจิหลาด) ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองกระบี่ประมาณ 2 กิโลเมตร โดยสามารถนั่งรถสองแถวประจำทางจากตัวเมืองใช้เวลาการเดินทางไม่กี่นาทีก็ถึง ค่าโดยสารคนละ 20 บาท หรือใช้เรือโดยสารไปเกาะพีพี เกาะลันตา และเกาะจำ โดยใช้เวลาเดินทางไปเกาะจำเวลาประมาณ 1 ชั่วโมง (บ้านมูตูอยู่ติดกับบ้านเกาะจำ) เรือออกวันละ 2 เที่ยว คือ 08.30 น. และ 10.30 น. ค่าโดยสารสำหรับชาวไทย คนละ 100 บาท และชาวต่างชาติ คนละ 300 บาท

2. ขึ้นเรือที่ท่าเรือบ้านแหลมกรวด โดยนั่งรถสองแถวประจำทางจากตัวเมืองมาลงที่อำเภอเหนือคลอง แล้วต่อรถมาลงที่ท่าเรือบ้านแหลมกรวด เป็นระยะทาง 23 กิโลเมตร ท่าเรือนี้มีเรือหางยาวโดยสารไปเกาะจำ วันละ 2เที่ยว ในเวลา 12.00 น. และ 15.00 น. และใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 30 นาที ค่าโดยสารคนละ 40 บาท เรือมาจอดที่ท่าเรือบ้านเกาะจำแล้วจึงเดินทางไปบ้านมูตู โดยทางเรือและทางรถ

ชาวบ้านมูตูอาชีพหลักคือการทำประมงน้ำตื้น ประชากรในหมู่บ้านมูตู มี 20 หลังคาเรือน มีประชากร 130 คน บ้านมูตูเป็นหมู่บ้านพื้นเมืองหรือที่เรียกว่า ชาวมอแกน และมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ประสบภัยธรรมชาติสึนามิทั้งหมู่บ้าน ชาวมูตูจึงช่วยเหลือตัวเองตลอดมา ในหมู่บ้านนี้จะคำนึงถึงสัตว์น้ำที่บางพันธุ์สูญหายไปจากท้องทะเล เช่น เต่าทะเล ปลาช่อนทะเล ปลาพยูน ปลาโลมา ในลักษณะการทำเล หมู่บ้านนี้จะอยู่ติดกับชายป่าโกงกาง ซึ่งเหมาะกับการเลี้ยงปลาในกระชัง ในยามที่มีพายุ (หน้ามรสุม) ส่วนในยามที่ลมสงบ ชาวมูตูจะวางลอบปลา และวางลอบ

ปลาหมึก ช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนกันยายน หมู่บ้านมูตูในช่วงนี้เป็นหน้ามรสุม จึงทำการเลี้ยงปลาช่อนทะเลในกระชัง อาชีพชาวประมงเป็นอาชีพหลักของชาวมอแกน ที่อาศัยในหมู่บ้านมูตู มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 2,500 – 3,000 บาท รายได้เสริมคือ การหาหอย และเลี้ยงปลาในกระชัง โดยใช้แรงงานในครอบครัว ชาวมูตูได้มีการสืบทอดความรู้/ภูมิปัญญา ในด้านการทำลอบปลากับลอบปลาหมึก โดย ไม่ต้องจ้างแรงงาน (ใช้แรงงานในครอบครัว) การจักสาน และอาหารคาวหวานประจำถิ่น จากภัยพิบัติสึนามิทำให้บ้านมูตูต้องกลับมาฟื้นฟูทั้งสภาพบ้านเรือน อาชีพ และจิตใจของคนในชุมชน แต่คนส่วนใหญ่ยังมีความเข้มแข็งและสามารถเตรียมความพร้อมในการพัฒนาต่อไป

1.6 พื้นที่จังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาเป็นเมืองท่องเที่ยว แต่เป็นเมืองผ่าน มีสินค้าชุมชนขึ้นชื่อเพียง 2 อย่างคือ เครื่องจักสานผักตบชวา และปลาส้มสันเวียงใหม่ จังหวัดพะเยาโดยเฉพาะหมู่บ้านเป้าหมายของตำบลบ้านต๋อม คือบ้านสันหนองเหนียว ม. 3 มีความต้องการและสนใจที่จะพัฒนาการปลูกบัว (บัวหลวงพันธุ์ฉัตรแดง) และส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านการเกษตรเชิงนิเวศน์ เพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีรายได้สม่ำเสมอ และเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพที่ก้าวหน้าได้ บ้านสันหนองเหนียว หมู่ 3 ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนที่อพยพมาจากเวียงละกอน คือจังหวัดลำปางในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.2080 ตามประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่บันทึกไว้ ณ วัดต๋อมใต้ศรีมณฑล เดิมชื่อว่าบ้านร่องอ้อเป็นการตั้งชื่อตามสภาพที่อยู่คือ บริเวณลำเหมืองร่องอ้อ ซึ่งเป็นลำเหมืองที่แยกจากลำห้วยแม่ต๋อมไหลลงสู่กว๊านพะเยาและบริเวณท้ายหมู่บ้านแห่งนี้มีสันดอนอยู่แห่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นสันดอนของดินเหนียวผู้คนสมัยก่อนจึงได้นำดินบริเวณสันดอนแห่งนี้ไปเป็นกระเบื้องดินขอ (คือกระเบื้องมุงหลังคา) ของคนในภาคเหนือสมัยก่อนและหญ้าคาต่อมาประชากรหนาแน่นขึ้นและผู้คนได้เข้าอยู่อาศัยบริเวณสันดอนแห่งนี้เต็มไปหมดจึงเปลี่ยนจากบ้านร่องอ้อเป็นบ้านสันหนองดินเหนียวภายหลังจึงเหลือเพียงบ้านสันหนองเหนียว มีอาชีพทำนา ประมงน้ำจืด ว่างจากฤดูการทำนาก็ปลูกพืชฤดูแล้ง เช่น กระเทียม หองแดง และรับจ้าง มีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาอาชีพหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มประมงน้ำจืด กลุ่มทำนา กลุ่มแปรรูป เป็นต้น การดำเนินการในแต่ละกลุ่มยังขาดความเข้มแข็ง แม้ว่าจะมีผู้นำและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรให้การสนับสนุน

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองของชุมชน

2.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร

การวิจัยการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง จำนวน 120 ราย ใน 6 พื้นที่ ประกอบด้วย ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี ภาคตะวันตก ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี ภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดตราด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ ภาคเหนือ ได้แก่ จังวัดพะเยาและภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดกระบี่ โดยได้ผลการศึกษา ดังนี้

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิก

N = 120

รายการ		จำนวน	ร้อยละ
เพศ			
ชาย		74	61.7
หญิง		46	38.3
อายุ			
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี		10	8.3
31-40 ปี		26	21.7
41-50 ปี		34	28.3
51-60 ปี		36	30.0
มากกว่า 60 ปี		14	11.7
ค่าเฉลี่ย	47.11		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	18 -74		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	11.723		
ระดับการศึกษา			
ไม่ได้รับการศึกษา		2	1.7
ประถมศึกษา		81	67.5
มัธยมศึกษาตอนต้น		13	10.8
มัธยมศึกษาตอนปลาย		12	10.0
ปริญญาตรี		12	10.0

จากตารางที่ 4.1 แสดงว่าสมาชิกศูนย์เรียนรู้ส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 61.7 เป็นชาย โดยร้อยละ 30.0 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี อายุเฉลี่ย 47.11 อายุต่ำสุด 18 ปี และอายุสูงสุด 74 ปี สมาชิกส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 67.5 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา

ตารางที่ 4.2 อาชีพและรายได้ของสมาชิก

N = 120

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
เกษตรกรรม (ประมง ทำนา เลี้ยงสุกร ปลูกผัก สวนผสมผสาน สวนผลไม้ สวนปล์าม)	110	91.7
นอกภาคเกษตรกรรม (รับราชการ บริษัทเอกชน ค้าขาย รับจ้าง แม่บ้าน)	10	8.3
อาชีพรอง		
เกษตรกรรม (ปลูกผัก ประมง ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ สวนยางพารา ทอผ้า รับจ้าง ค้าขาย เลี้ยงวัว เป็ด ไก่ ไร่อ้อยทำปุ๋ยขาย)	91	75.8
นอกภาคเกษตรกรรม (หัตถกรรม รับจ้าง ค้าขาย)	29	24.2
รายได้รวมในปี 2552 (บาท)		
1 – 50,000	61	50.8
50,001 – 100,000	31	25.8
100,001 – 150,000	5	4.2
150,001 – 200,000	13	10.8
มากกว่า 200,000	10	8.3
ค่าเฉลี่ย (Mean) 86,383.57		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด 4,000 – 400,000		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 84,677.100		

จากตารางที่ 4.2 แสดงว่า สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง ร้อยละ 91.7 และ 75.8 มีรายได้รวมเฉลี่ยในปี 2552 เป็นเงิน 86,383.57 บาท โดยร้อยละ 50.8 มีรายได้รวมไม่เกิน 50,000 บาท

ตารางที่ 4.3 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและแรงงาน

N = 120

รายการ		จำนวน	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน			
1 -2 คน		17	14.1
3 -4 คน		58	48.4
5 -6 คน		34	28.3
7 -8 คน		6	5.0
มากกว่า 8 คน		5	4.2
ค่าเฉลี่ย	4.22		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	1 -9		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	1.744		
จำนวนแรงงานในครัวเรือน (คน)			
ไม่มีแรงงาน		12	10.0
1 -2		70	58.3
3 -4		28	23.3
5 -6		8	6.7
มากกว่า 7		2	1.7
ค่าเฉลี่ย	2.27		
ค่าต่ำสุด - ค่าสูงสุด	1 -7		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	1.421		
การจ้างแรงงาน (คน)			
ไม่มีการจ้างแรงงาน		80	66.7
1 -2		16	13.3
3 -4		12	10.0
5 -6		10	8.3
มากกว่า 7		2	1.7
ค่าเฉลี่ย	1.15		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	1 -10		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	2.036		

จากตารางที่ 4.3 แสดงว่าสมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ ร้อยละ 48.4 มีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน โดยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอยู่ระหว่าง 1 – 9 คน ในจำนวนนี้เป็นแรงงานในครัวเรือน จำนวน 1-2 คน (ร้อยละ 58.3) และส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 66.7 ไม่มีการจ้างแรงงานภายนอก

ตารางที่ 4.4 ที่ดินของเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์

N = 120

รายการ		จำนวน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครองที่ดินทั้งหมด (ไร่)			
ไม่มี		12	10.0
0.5 -15		69	57.5
16 -30		31	25.9
31 -45		3	2.5
45 -60		4	3.3
มากกว่า 60		1	0.8
ค่าเฉลี่ย	12.07		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	0.5 - 76		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.245		
ที่ดินของตนเอง(ไร่)			
ไม่มี			
0.5 -15		15	12.5
16 -30		76	63.4
31 -45 ไร่		24	20.0
มากกว่า 45		2	1.7
ค่าเฉลี่ย (Mean)	10.13	3	2.5
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	0.5 – 50		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	11.367		
ที่ดินเช่า (ไร่)			
ไม่เช่า		99	82.5
1 -10		16	13.4
11 -20		1	0.8
21 -30		2	1.7
31 -40		1	0.8
มากกว่า 40		1	0.8
ค่าเฉลี่ย (Mean)	1.94		
ค่าต่ำสุด- ค่าสูงสุด	1 – 46		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	6.481		

จากตารางที่ 4.4 แสดงว่าสมาชิกร้อยละ 57.5 มีการถือครองที่ดินอยู่ระหว่าง 0.5 – 15 ไร่ โดยถือครองที่ดินเฉลี่ย 12.07 ไร่ ถือครองที่ดินสูงสุด 76 ไร่ และบางคนไม่มีที่ดินถือครอง ในจำนวนนี้เป็นที่ดินของสมาชิกเองจำนวน 0.5 – 15 ไร่ (ร้อยละ 63.4) เฉลี่ย 10.13 ไร่ โดยมีสมาชิกเป็นเจ้าของที่ดินสูงสุด 50 ไร่ สมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 82.5 ไม่มีการเช่าที่ดิน

ตารางที่ 4.5 การเป็นสมาชิกสถาบัน

N = 120

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
การเป็นสมาชิกสถาบันเกษตร		
ไม่เป็นสมาชิก	12	10.0
เป็นสมาชิก (ตอบได้มากกว่า ข้อ1)	108	90.0
กลุ่มเกษตรกร	63	52.5
กลุ่มวิสาหกิจชุมชน	45	37.5
กลุ่มลูกค้าธกส.	34	28.3
กลุ่มสหกรณ์	16	13.3
อื่นๆ (กลุ่มเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ กลุ่มการเรียนรู้การเกษตร เพื่อการพึ่งพาตนเอง กลุ่มหนำนุ้ย กลุ่มนาบัว กลุ่มอาชีพ)	16	13.3

จากตารางที่ 4.5 แสดงว่าสมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ ร้อยละ 90 เป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร โดยเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ลูกค้า ธกส กลุ่มสหกรณ์ และ อื่น ๆ ร้อยละ 52.5 37.5 28.3 และ 13.3 ตามลำดับ

ตารางที่ 4.6 แหล่งข้อมูลหรือแพ่งความรู้ของสมาชิก

N = 120

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
แหล่งข้อมูลหรือความรู้(ตอบได้มากกว่า 1ข้อ)		
หอกระจายข่าว	90	75.0
ผู้นำเกษตรกรในหมู่บ้าน	71	59.2
ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำ	60	50.0
ตำบล	59	49.2
จุดถ่ายทอดเทคโนโลยี	30	25.0
ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	3	2.5
ห้องสมุดประจำหมู่บ้าน	26	21.7
อื่นๆ (Internet ศูนย์การเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง มสธ. แหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ วิทยุชุมชน โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ ผู้นำชุมชน ฯลฯ)		
แหล่งสื่อที่มีในครอบครัว (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	119	99.2
โทรทัศน์	89	74.2
วิทยุ	76	63.3
VCD/DVD	15	12.5
เอกสารวิชาการทางการเกษตร	9	7.5
หนังสือพิมพ์	8	6.7
อื่นๆ (โทรศัพท์ Computer และ Internet)		

จากตารางที่ 4.6 แสดงว่าแหล่งข้อมูล ความรู้ในชุมชนของสมาชิกส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 75.0 ระบุว่า เป็นหอกระจายข่าว รองลงมาคือผู้นำเกษตรกรในหมู่บ้าน และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ร้อยละ 59.2 และ 50.0 ตามลำดับ โดยห้องสมุดประจำหมู่บ้านเป็นสื่อที่ให้บริการในชุมชนน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 2.5 สำหรับแหล่งข้อมูล ความรู้ในครอบครัว คือ โทรทัศน์ วิทยุ VCD/DVD เอกสารทางวิชาการ หนังสือพิมพ์และอื่นๆ ร้อยละ 99.2 74.2 63.3 12.5 7.5 และ 6.7 ตามลำดับ

ตารางที่ 4.7 แหล่งข้อมูลข่าวสาร

N = 120

การรับข้อมูลข่าวสาร	แหล่งข้อมูลข่าวสาร											
	ตนเอง	เพื่อนบ้าน	ผู้นำ	เจ้าหน้าที่รัฐ	เอกชน	การศึกษา	สื่อสิ่งพิมพ์	VCD	สื่อเสียง	โทรทัศน์	อินเตอร์เนต	อื่นๆ
1. อาชีพหลัก	92	82	51	61	23	40	30	24	44	77	16	12
ร้อยละ	(76.7)	(68.3)	(42.5)	(50.8)	(19.2)	(33.3)	(25.0)	(20.0)	(36.7)	(64.2)	(13.3)	(10.0)
2. อาชีพรอง	96	93	62	67	56	56	57	50	58	61	50	46
ร้อยละ	(80.0)	(77.5)	(51.7)	(55.8)	(46.7	(46.7	(47.5)	(41.7)	(48.3)	(50.8)	(41.7)	(38.3)
3. การดำเนินชีวิต	87	59	35	39	13	18	13	11	10	22	8	1
ร้อยละ	(72.5)	(49.2	(29.2)	(32.5)	(10.8)	(15.0)	(10.8)	(9.2)	(8.3)	(18.3)	(6.7)	(0.8)

จากตารางที่ 4.7 แสดงว่าในการรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหลัก แหล่งข้อมูลข่าวสารของสมาชิก ได้แก่ การศึกษาด้วยตนเองมากที่สุด คือร้อยละ 76.7 รองลงมาได้แก่ เพื่อนบ้าน (ร้อยละ 68.3) โทรทัศน์ (ร้อยละ 64.2) และเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ร้อยละ 50.8)

การรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการประกอบอาชีพรอง แหล่งข้อมูลข่าวสารของสมาชิก ได้แก่ การศึกษาด้วยตนเองมากที่สุด ร้อยละ 80.0 รองลงมาได้แก่ เพื่อนบ้าน (ร้อยละ 68.3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ร้อยละ 55.8) และผู้นำ (ร้อยละ 51.7)

การรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต (การออม อยู่แบบพอเพียง การทำบัญชี การทำผลิตภัณฑ์ใช้เอง คุณธรรม สุขภาพกาย ใจ) แหล่งข้อมูลข่าวสารของสมาชิก ได้แก่ การศึกษาด้วยตนเองมากที่สุด ร้อยละ 72.5 รองลงมาได้แก่ เพื่อนบ้าน (ร้อยละ 49.2) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ร้อยละ 32.5) และผู้นำ (ร้อยละ 29.2)

2.2 การพึ่งพาตนเอง

ผลการวิจัยเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองของชุมชนโดยใช้ TERMS ตามแนวทางผลปรากฏ ดังนี้

2.2.1 ด้านเทคโนโลยี (แหล่งความรู้ แนวทาง และ วิธีการ)

ตารางที่ 4.8 การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี

เทคโนโลยี	เทคโนโลยี		แนวทางการพึ่งพาตนเอง
	พื้นบ้าน(ภูมิปัญญา)	พัฒนา(สมัยใหม่)	
ภาคการเกษตร **พืช** การทำนา ปลูกผัก ทำสวน ทำไร่	ส่วนมากยังใช้ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปฏิบัติ	ใช้ความรู้ใหม่บ้างในการดูแล บำรุง รักษา	การศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ผสมผสานกับความรู้การปฏิบัติแบบดั้งเดิม คิดค้นสิ่งใหม่สนับสนุนการผลิตด้วยตนเองและชุมชน เช่น การทำฮอร์โมน ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำยาเอนกประสงค์ ฯลฯ
สัตว์ การทำประมง การเลี้ยงกบ เลี้ยงปลา	ส่วนมากยังใช้ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปฏิบัติ	ไม่มี	พึ่งพาธรรมชาติ
นอกภาคการเกษตร ด้านหัตถกรรม รับจ้าง ค้าขาย	ใช้ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน	ไม่มี (การออกแบบผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิต)	ยังคงต้องพึ่งพาจากภายนอกในการเป็นผู้ซื้อ/ผู้บริโภค

ด้านเทคโนโลยี ผลการวิจัยพบว่าชุมชนเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีภาคการเกษตรทั้งด้านพืชและด้านสัตว์ ได้แก่ ทำนา ปลูกผัก ทำสวน ทำไร่ ประมง เลี้ยงกบ เลี้ยงปลา การเลี้ยงสัตว์ไม่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่การผลิตพืชมีการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ผสมผสานกับความรู้การปฏิบัติแบบดั้งเดิม คิดค้นสิ่งใหม่สนับสนุนการผลิตด้วยตนเองและชุมชน เช่น การทำฮอร์โมน ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำยาเอนกประสงค์ ฯลฯ สำหรับอาชีพนอกภาคการเกษตรไม่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และยังคงต้องพึ่งพาจากภายนอก ในการเป็นผู้ซื้อ/ผู้บริโภค

2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

จากการสนทนากลุ่มในประเด็นเศรษฐกิจโดยได้สนทนาเกี่ยวกับ “ชุมชนมีการดำเนินการแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร และนักส่งเสริมมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง” สรุปผลการสนทนากลุ่ม ได้ดังนี้

ตารางที่ 4.9 การพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ

แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง	การดำเนินการของชุมชน	ความเกี่ยวข้องของนักส่งเสริม
ความพอประมาณ	1. ผลิตภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน 2. ทำการผลิตแบบไม่มากแต่หลากหลาย 3.มีการวางแผนการผลิต	ให้คำแนะนำ ข้อมูล ความรู้ที่เป็นประโยชน์
ความมีเหตุผล	1. พิจารณาความจำเป็นของครอบครัวในการผลิต และบริโภค 2. มีการประชุมเพื่อหาความจำเป็นในการปฏิบัติงานส่วนรวมของชุมชน	ช่วยจัดกระบวนการความคิด
การมีภูมิคุ้มกัน	1. มีกลุ่มออมทรัพย์ 2. มีการอนุรักษณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์น้ำ	ให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดกิจกรรม
การมีความรู้ (ความรอบรู้ ความรอบคอบ ระมัดวังในการปฏิบัติ)	1. ใช้ความรู้ที่มีในตัวตน ความรู้ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ 2. ความรู้ที่ได้รับจากการปรึกษาเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน 2. ทดลองปฏิบัติในพื้นที่ก่อนปฏิบัติจริง	เป็นผู้จัดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน
การมีคุณธรรม (มีความตระหนักซื่อสัตย์ สุจริต อดทน พากเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต	1. ยึดมั่นในหลักศาสนา 2. มีความสามัคคี	เป็นแบบอย่าง ให้ข้อมูล สร้างความเข้าใจ กระตุ้นให้เกิดการประพฤติปฏิบัติ

ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนมีการดำเนินการแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง **ตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ** ความพอประมาณ คือ ผลิตภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ผลิตแบบไม่มากแต่หลากหลาย และ มีการวางแผนการผลิต ความมีเหตุผล คือ พิจารณาความจำเป็นของครอบครัวในการผลิตและบริโภค มีการประชุมเพื่อหาความจำเป็นในการปฏิบัติงานส่วนรวมของชุมชน การมีภูมิคุ้มกัน คือ มีกลุ่มออมทรัพย์ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์น้ำ การมีความรู้ คือ ใช้ความรู้ที่มีในตัวตน ความรู้ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ความรู้ที่ได้รับจากการปรึกษาเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน และ ทดลองปฏิบัติในพื้นที่ก่อนปฏิบัติจริง การมีคุณธรรม คือ ยึดมั่นในหลักศาสนา มีความสามัคคี

ในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีนักส่งเสริมการเกษตร ให้คำแนะนำ ข้อมูล ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ช่วยจัดกระบวนการความคิด ให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ จัดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน เป็นแบบอย่าง ให้ข้อมูล สร้างความเข้าใจ กระตุ้นให้เกิดการประพฤติปฏิบัติ

2.2.3 ด้านทรัพยากร

ตารางที่ 4.10 พึ่งพาตนเองด้านทรัพยากร

ประเภทและคุณภาพ ทรัพยากร (จากแหล่งใด)	การใช้ประโยชน์ (ใครใช้ ใช้อย่างไร นำไปสู่การผลิตอย่างไร)	การจัดการทรัพยากร (การสนับสนุนการพึ่งพาตนเอง)
1.ดิน ตามสภาพที่มีอยู่ บางพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์	ใช้ในการเพาะปลูกพืชพรรณ มีการใช้คินอย่างคุ้มค่า โดยการผลิตตลอดปีผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนพืชที่ปลูก แต่ยังขาดการวางแผนที่เป็นระบบ	มีการบำรุงรักษา บางพื้นที่ เช่น พะเยายังใช้สารเคมีอยู่บ้าง แต่บางพื้นที่ เช่น ประจวบคีรีขันธ์ ใช้อินทรีย์สารที่ผลิตขึ้นเองได้
2.น้ำ ยังคงใช้น้ำจากธรรมชาติ	เป็นปัจจัยสำคัญของการผลิต ทั้งการปลูกพืช ประมง เลี้ยงสัตว์ สมาชิกยังคงประสบปัญหาแล้ง น้ำท่วม ซึ่งเป็นปัญหาต่อการผลิต	ยังไม่มีการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการพึ่งตนเองในการผลิตได้ ใช้การแก้ปัญหาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมา
3. สภาวะแวดล้อมทั่วไป เช่น ถนนหนทาง สภาพแวดล้อมในชุมชน	บางพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เริ่มมีการจัดการชุมชนให้เป็นชุมชนน่าอยู่ แต่ยังขาดการให้ความร่วมมือจากชุมชนโดยรวม	ใช้ความร่วมมือจากกลุ่ม และการเป็นแบบอย่างให้คนอื่นในชุมชน การสร้างแรงกระตุ้นโดยการจัดการประกวด เป็นต้น

ด้านทรัพยากร ชุมชนมีการใช้ดิน น้ำ สภาวะแวดล้อมทั่วไป ดังนี้

ดิน ใช้ตามสภาพที่มีอยู่ซึ่งบางพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ของดิน ใช้ในการเพาะปลูกพืชพรรณ มีการใช้ดินอย่างคุ้มค่า โดยการผลิตตลอดปีผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนพืชที่ปลูก การจัดการทรัพยากรดินยังขาดการวางแผนที่เป็นระบบ มีการบำรุงรักษา บางพื้นที่ เช่น พะเยายังใช้สารเคมีอยู่บ้าง แต่บางพื้นที่ เช่น ประจวบคีรีขันธ์ ใช้อินทรีย์สารที่ผลิตขึ้นเองได้

น้ำ ยังคงใช้น้ำจากธรรมชาติทั้งการปลูกพืช ประมง เลี้ยงสัตว์ สมาชิกยังคงประสบปัญหาแล้ง น้ำท่วม ทำให้เป็นปัญหาต่อการผลิต ยังไม่มีการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการพึ่งตนเองในการผลิตได้ ใช้การแก้ปัญหาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมา

สภาวะแวดล้อมทั่วไป บางพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เริ่มมีการจัดการชุมชนให้เป็นชุมชนน่าอยู่ แต่ยังขาดการให้ความร่วมมือจากชุมชนโดยรวม การจัดการทรัพยากรใช้ความร่วมมือจากกลุ่ม และการเป็นแบบอย่างให้คนอื่นในชุมชน การสร้างแรงกระตุ้นโดยการจัดการประกวด เป็นต้น

2.2.4 ด้านจิตใจ

ตารางที่ 4.11 การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ

จิตใจใฝ่คุณธรรมและใฝ่พัฒนา	ลักษณะบ่งชี้
การยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน”	ไม่เน้นการพึ่งพาปัจจัยภายนอก พยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มี
มีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว/ชุมชน	สมาชิกกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากกลุ่ม สมาชิกในชุมชนทุกชุมชนต้องการการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นโดยใช้สิ่งที่ชุมชนมีอยู่ เช่น การจัดการชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้การเกษตรของชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น
การยอมรับนวัตกรรมของชุมชน (นวัตกรรม : แนวคิด แนวปฏิบัติ และเครื่องมือใหม่)	สมาชิกตื่นตัวที่จะรับสิ่งใหม่อยู่เสมอ ต้องการการเปลี่ยนแปลง แต่การตัดสินใจและการยอมรับนวัตกรรมด้านต่างๆ ยังต้อง ใช้เวลาและแรงสนับสนุนจากกลุ่ม
การติดต่อกับภายนอกหาข้อมูล ข่าวสารเพิ่มเติม	มีการไปศึกษาดูงานต่างชุมชน ต่างสังคม เกี่ยวกับการพัฒนาการพึ่งพาตนเอง เปิดชุมชนให้ชุมชนอื่นมาศึกษาดูงาน และสร้างเครือข่ายการพัฒนาการพึ่งพาตนเอง
การเปิดรับข่าวสารและการจัดการด้านการสื่อสารของชุมชน	สมาชิกทุกคนสามารถเปิดรับข่าวสารด้านต่างๆของชุมชนจากสื่อทุกประเภทที่เอื้อต่อการพัฒนาการพึ่งพาตนเอง เช่น โทรศัพท์ วิทยุชุมชน หอกระจายข่าวของหมู่บ้าน การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น
การต่อรองก่อนที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ	ถ้ามีสิ่งใหม่ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตัวเองหรือชุมชน จะมีการประชุมหารือกันในชุมชน

ด้านจิตใจ ทุกชุมชนยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มี กล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างเพื่อให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยการเปิดรับข่าวสารและการติดต่อกับภายนอกถ้ามีสิ่งใหม่ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตัวเองหรือชุมชน จะมีการประชุมหารือกันในชุมชนก่อนที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ

2.2.5 ด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการมีลักษณะ/พฤติกรรมบ่งชี้ การพึ่งพาตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

ตารางที่ 4.12 การพึ่งพาตนเองด้านสังคมและวัฒนธรรม

ประเด็น	คุณลักษณะ/พฤติกรรมบ่งชี้
ระบบทางสังคม องค์กรทางสังคม	สมาชิกยังอยู่ร่วมกันในรูปแบบญาติ พี่น้อง มีการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพและเพื่อการพัฒนา ลูกหลานหรือเยาวชนส่วนใหญ่ไปศึกษาและทำงานนอกพื้นที่ ไม่สนใจการเกษตร ถ้าประสบปัญหาจึงกลับมา
ประเพณีที่ดีในชุมชน	กิจกรรมด้านต่างๆของชุมชนที่นิยมปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น ด้านศาสนา ด้านอาชีพ ด้าสุขภาพ ฯลฯ ทุกชุมชนมีประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญ พิธีกรรมที่เป็นศิริมงคลในการประกอบอาชีพ ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิด อยู่ร่วมกันอย่างญาติมิตร
ค่านิยมที่ดีของชุมชน	ทุกชุมชนมีความเชื่อและแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ยึดมั่นร่วมกันในชุมชน เช่น การเคารพผู้อาวุโส การดูแลผู้สูงอายุ การเชื่อผู้นำ ฯลฯ
ความต้องการการอนุรักษ์ประเพณีและค่านิยมที่ดี	ทุกชุมชนยังคงธำรงรักษาประเพณี และค่านิยม ของชุมชนไว้
การสื่อสารในชุมชน	สมาชิกในชุมชนมีการสื่อสารกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งส่วนตัว กลุ่ม เครือข่าย โดยการพบปะ สนทนา กรประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
การมีส่วนรวมของชุมชน	สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจ ส่วนมากจะเป็นการเริ่มต้นโดยผู้นำกลุ่มหรือ เจ้าหน้าที่ ที่เป็นแกนนำ บางส่วนอาจมาร่วมเพียงเพื่อเรียนรู้และรับประโยชน์ ยังไม่สามารถพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนได้

ด้านสังคมและวัฒนธรรม สมาชิกยังอยู่ร่วมกันในรูปแบบญาติ พี่น้อง มีการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพและเพื่อการพัฒนา ลูกหลานหรือเยาวชนส่วนใหญ่ไปศึกษาและทำงานนอกพื้นที่ ไม่สนใจการเกษตร ถ้าประสบปัญหาจึงกลับมา ชุมชนมีกิจกรรมด้านต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การทำบุญ พิธีกรรมที่เป็นศิริมงคลในการประกอบอาชีพ ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิด อยู่ร่วมกันอย่างญาติมิตร ทุกชุมชนมีความเชื่อและแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ยึดมั่นร่วมกันในชุมชน เช่น การเคารพผู้อาวุโส การดูแลผู้สูงอายุ การเชื่อผู้นำ ฯลฯ สมาชิกในชุมชนมีการสื่อสารกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งส่วนตัว กลุ่ม เครือข่าย โดยการพบปะ สนทนา กรประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจ ส่วนมากจะเป็นการเริ่มต้นโดยผู้นำกลุ่มหรือ เจ้าหน้าที่ ที่เป็นแกนนำ บางส่วนอาจมาร่วมเพียงเพื่อเรียนรู้และรับประโยชน์ ยังไม่สามารถพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนได้

จากองค์ประกอบด้านต่างๆของ TERMS สรุปเป็นภาพรวมได้ ดังนี้

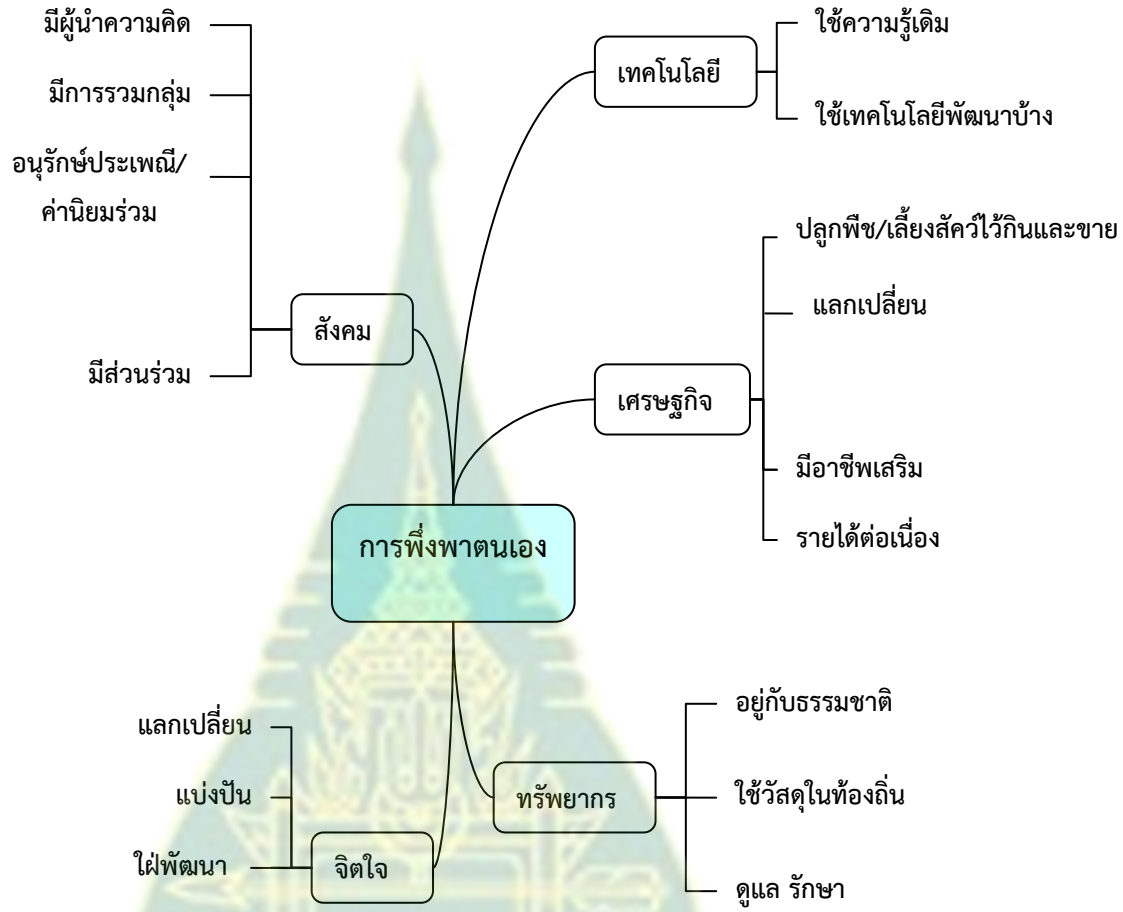

ภาพที่ 4.1 สรุปการพึ่งพาตนเองของสมาชิกในทุกพื้นที่

จากภาพที่ 4.1 สรุปได้ว่า ชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการมีการพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ กล่าวคือ ด้านเทคโนโลยีมีการใช้ความรู้เดิมผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ด้านเศรษฐกิจมีการใช้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีรายได้ต่อเนื่อง และมีอาชีพเสริมให้พอเพียงกับการดำรงชีวิต โดยการยึดหลักการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ใช้วัสดุท้องถิ่น และช่วยกันดูแลรักษา มีจิตใจใฝ่คุณธรรมและใฝ่พัฒนาเพื่อให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ด้านสังคมและวัฒนธรรมยังคงอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม ค่านิยมร่วมกันของชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

2.3 การจัดการความรู้

จากการสนทนากลุ่มในประเด็นความรู้ของชุมชนและการจัดการโดยได้สนทนาเกี่ยวกับ “ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และชุมชนมีการจัดการความรู้ดังกล่าวอย่างไร” สรุปผลการสนทนากลุ่ม ได้ดังนี้

ตารางที่ 4.13 ความรู้ชุมชน

ประเด็นสนทนา	ผลการสนทนา
ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน (มีความรู้อะไรบ้าง)	1. ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ 1.1 การทำประมงพื้นบ้าน 1.2 การผลิตปัจจัยการผลิต 1.3 การปลูกผัก ทำฮอร์โมน 1.4 การจักสาน 1.5 การทำอาหาร 1.6 การเล่นดนตรีพื้นบ้าน 2. ความรู้ด้านการดำรงชีวิต 2.1 การรวมกลุ่ม 2.2 การอนุรักษ์ธรรมชาติ 2.3 การประกอบศาสนกิจ และพิธีกรรม
ความรู้ที่ต้องการจากนอกชุมชน (เพื่อการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหา)	1. ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ 2. ความรู้ด้านการตลาด และบรรจุภัณฑ์ 3. ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4. ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 5. ความรู้ด้านผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือน 6. ความรู้ในการผลิตปัจจัยการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชน
การจัดการความรู้ (ทำอย่างไร ใครคือผู้เกี่ยวข้องบ้าง และใครเป็นผู้จัดกระบวนการ คนในชุมชนสามารถจัดการเองได้หรือไม่ เพราะเหตุใด)	1. การบอกเล่าต่อๆ กันมา 2. เขียนเป็นคู่มือ 3. การถ่ายทอดโดยการสาธิต 4. การประชาคมกลุ่มหรือหมู่บ้าน
การสร้างคลังความรู้ในชุมชน (มี ไม่มี จะทำอย่างไร ใครจะเป็นหลัก/เจ้าภาพ ควรเป็นบทบาทของใคร)	1. จัดทำศูนย์เรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง 2. แบ่งความรู้ตามความชำนาญและความสนใจเป็นกลุ่มย่อย 3. ประชุม หารือพูดคุย แลกเปลี่ยนกันเป็นประจำ

จากการสนทนากลุ่มในประเด็นความรู้ของชุมชนและการจัดการโดยได้สนทนาเกี่ยวกับ “ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และชุมชนมีการจัดการความรู้ดังกล่าวอย่างไร” สรุปผลการสนทนากลุ่มได้ว่า ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน มีทั้งความรู้ด้านการประกอบอาชีพ (ประมงพื้นบ้าน การผลิตปัจจัยการผลิต การปลูกผัก ทำฮอร์โมน จักสาน แปรรูป การเล่นดนตรีพื้นบ้าน) และ ความรู้ด้านการดำรงชีวิต (การรวมกลุ่ม การอนุรักษ์ธรรมชาติ การประกอบศาสนกิจ และพิธีกรรม)

ความรู้ที่ต้องการจากนอกชุมชน เพื่อการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหา ได้แก่ ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการตลาด และบรรจุภัณฑ์ ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ด้านผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือน และ ความรู้ในการผลิตปัจจัยการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชน

มีการจัดการความรู้ โดยการบอกเล่าต่อๆ กันมา เขียนเป็นคู่มือ การถ่ายทอดโดยการสาธิต การประชาคมกลุ่มหรือหมู่บ้าน การสร้างคลังความรู้ในชุมชน โดยการจัดทำศูนย์เรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง แบ่งความรู้ตามความชำนาญและความสนใจเป็นกลุ่มย่อย ประชุมหารือพูดคุย แลกเปลี่ยนกันเป็นประจำ

2.4 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

จากการให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรว่านักส่งเสริมมีบทบาทใด และบทบาทใดที่ยังไม่มีแต่ควรมี ผลปรากฏดังนี้

ตารางที่ 4.14 บทบาทของนักส่งเสริม

	บทบาทที่มี	**บทบาทที่ไม่มีและควรมี**	**ไม่ตอบ N=120**
บทบาทนักส่งเสริม	**จำนวน/ ร้อยละ**	**จำนวน/ร้อยละ**	จำนวน/ร้อยละ
1.ด้านความรู้			
1.1 การสืบค้น/รวบรวมความรู้	32/26.7	4/3.3	58/48.3
1.2 การบริการความรู้	32/26.7	4/3.3	58/48.3
1.3 การถ่ายทอดความรู้	33/27.5	4/3.3	57/47.5
2. ด้านการประสานงาน			
2.1 ภายในชุมชน	33/27.5	4/3.3	56/46.7
2.2 ภายนอกชุมชนแต่ในพื้นที่รับผิดชอบ	28/23.3	7/5.8	60/50.0
2.3 นอกชุมชนนอกพื้นที่	22/18.3	4/3.3	67/55.8
3. ด้านการดำเนินงาน			
3.1 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร - แผนกลุ่ม - แผนชุมชน	34/28.3	3/2.5	58/48.3
3.2 การจัดทำแผนปฏิบัติการ	35/20.8	3/2.5	60/50.0
4. ด้านการจัดการเรียนรู้/ถ่ายทอดเทคโนโลยี			
4.1 กำหนดประเด็นการเรียนรู้	32/26.7	5/4.2	58/48.3
4.2 จัดทำแผนการเรียนรู้	35/29.2	3/2.5	57/47.5
4.3 ดำเนินการตามแผนการเรียนรู้	30/25.0	3/2.5	60/50.0

ตารางที่ 4.14 (ต่อ)

บทบาทนักส่งเสริม	บทบาทที่มี จำนวน/ ร้อยละ	บทบาทที่ไม่มีและควรมี จำนวน/ร้อยละ	ไม่ตอบ N=120 จำนวน/ร้อยละ
5. ด้านการให้บริการทางการเกษตร			
5.1 ณ ศูนย์ถ่ายทอด	37/30.8	5/4.2	56/46.7
5.2 คลินิคเคลื่อนที่	24/20.0	12/4.2	65/54.2
5.3 บริการข้อมูลข่าวสาร	29/24.2	6/5.0	58/48.3
5.4 เป็นที่ปรึกษา	19/15.8	11/9.2	64/53.3
5.5 เป็นผู้นำชุมชนร่วมวิจัย	25/20.8	10/8.3	59/49.2

จากการสนทนากลุ่มพบว่า สมาชิกกว่าครึ่งไม่แสดงความคิดเห็น ส่วนที่แสดงความคิดเห็นระบุว่าบทบาทที่นักส่งเสริมมีและปฏิบัติ คือ ด้านการบริการในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ในการประสานงานกับภายนอกชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติการ และการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ส่วนบทบาทที่สมาชิกคิดว่ายังไม่มี/ไม่ปฏิบัติ และควรปฏิบัติ คือ การบริการแบบคลินิก การเป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้นำให้ชุมชนร่วมวิจัย

2.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานส่งเสริมการเกษตรแบบพึ่งตนเองของชุมชน

ตารางที่ 4.15 การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานส่งเสริมการเกษตร

N=120

งานส่งเสริมการเกษตร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	สมาชิกที่มีส่วนร่วม	
	จำนวน	ร้อยละ
การจัดทำแผนการเรียนรู้	35	29.2
การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร	34	28.3
การถ่ายทอดความรู้	33	27.5
การบริการความรู้	32	26.7
การรวบรวมข้อมูล	32	26.7
การดำเนินงานตามแผน	30	25.0
การจัดทำแผนผฏิบัติการ	25	20.8

สมาชิกของชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการ ระบุว่ามีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรน้อย กล่าวคือ มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ **คือ**การจัดทำแผนการเรียนรู้ การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การถ่ายทอดความรู้ การบริการความรู้ การรวบรวมข้อมูล การดำเนินงานตามแผน และการจัดทำแผนปฏิบัติการ เพียงร้อยละ 29.2 28.3 27.5 26.7 26.7 25.0 และ20.8 ตามลำดับ

ตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

3.1 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

แบ่งประเภทของรูปแบบออกเป็น 4 แบบได้แก่

ในการยกร่างรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน ครั้งนี้ใช้รูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Model) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด ตามการแบ่งประเภทของคีฟส์ (Keeves 1988:561-565)

จากข้อค้นพบในการวิจัย นำมาใช้เป็นข้อมูลเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนโดยใช้หลักการส่งเสริมการเกษตรเป็นกรอบในการยกร่างรูปแบบ ซึ่งพงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ (2553:3-45) ระบุว่าประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่นำมาพิจารณากำหนดเป็นหลักการส่งเสริมการเกษตรมีอยู่ 7 ประเด็นด้วยกันคือ

1) ลักษณะของระบบงานส่งเสริมการเกษตรเป็นอย่างไร

2) ใครคือผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานส่งเสริมการเกษตร

3) อะไรคือสิ่งที่จะนำไปส่งเสริมให้แก่บุคคลเป้าหมายนั้น

4) ทำอย่างไรจึงจะถ่ายทอดให้บุคคลเป้าหมายรับรู้และเข้าใจในสิ่งที่ต้องการนำไปส่งเสริม

5) ทำอย่างไรบุคคลเป้าหมายจึงจะยอมรับในสิ่งที่นำไปส่งเสริมและนำไปปฏิบัติให้บังเกิดผลในทางที่ดีในการพัฒนาตนเองและการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

6) จะใช้สิ่งใดเป็นตัวชี้วัดว่างานส่งเสริมนั้นประสบผลสำเร็จ

7) จะรักษาสภาพแห่งความสำเร็จนั้นให้ยืนนานได้อย่างไร

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนควรควรเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายให้มากขึ้นไม่เฉพาะแต่ผู้นำในชุมชน ควรใช้ระบบการส่งข้อมูลข่าวสารให้ทั่วถึงเพื่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน โดยให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ประสานงานขับเคลื่อน นักส่งเสริมต้องคิดเป็น ทำได้ และนำเสนอเก่ง จึงต้องมีความรู้ ความสามารถ เพื่อแสดงบทบาทหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน สิ่งที่จะเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของงานส่งเสิมคือความสามารถในการแก้ไขปัญหา และหรือความสามารถในการนำภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาให้เป็นนวัตกรรมที่คนในชุมชนภาคภูมิใจ สนใจเรียนรู้ผ่านกระบวนการจัดการความรู้และพัฒนาจนพึ่งพาตนเองได้ และเกิดความยั่งยืนในอาชีพเกษตรกรรม เป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะ ดังนั้นบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรในยุคที่มีข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆมากมายนี้ย่อมมีความสำคัญมากขึ้นในการกลั่นกรองคิดวิเคราะห์ แก้ไข รวมทั้งการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีของเกษตรกรมาเผยแพร่หรือปรับปรุงให้ดีขึ้นและเผยแพร่ไปสู่ชุมชนอื่น โดยนักส่งเสริมการส่งเสริมเป็นผู้ให้การสนับสนุน กระตุ้นเตือน ประสาน ช่วยตัดสินใจและร่วมคิดร่วมทำมากกว่าบทบาทของครูหรือวิทยากรในการให้ความรู้เพียงอย่างเดียว รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนจึงเป็นดังภาพ

ภาพที่ 4.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

จากภาพอธิบายได้ว่ารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรจึงเริ่มจากการศึกษาในตัวเกษตรและชุมชนที่เกษตรกรอาศัยอยู่ ผ่านกระบวการคิดวิเคราะห์เชิงระบบ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรหรือชุมชนนั้นในการคิดวิเคราะห์เชิงระบบนี้อยู่บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดการพึ่งพาตนเอง และในการศึกษาเกษตรกรและชุมชนนอกจากจะรับทราบถึงปัญหาข้อจำกัดของเกษตรกรและชุมชนแล้ว นักส่งเสริมจะได้ค้นหาถึงความรู้ ที่มีอยู่ในตัวเกษตรกรและชุมชน หรือภูมิปัญญา ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ในส่วนของปัญหานักส่งเสริมควรใช้แนวคิดกระบวนการแก้ปัญหาและการลดความขัดแย้ง ในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรโดยการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาความต้องการของเกษตรกร และจึงค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นๆ จากคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นคลังความรู้สาธารณะหรือคลังความรู้ที่นักส่งเสริมสร้างขึ้นร่วมกับเกษตรกรหรือชุมชนตามกระบวนการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาของบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ

ในส่วนแนวทางการส่งเสริมที่ได้รับจากคลังความรู้ของนักส่งเสริมควรต้องพิจารณาจัดแยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นศาสตร์หรือส่วนที่เป็นศิลป์ กล่าวคือ แนวทางที่ได้จากคลังความรู้นี้ถูกต้องตามแนวคิด ทฤษฎีหรือไม่ และหากนำไปปฏิบัติจะสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่โดยควรพิจารณาให้สอดคล้องกับปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรที่ให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ ตาม

แนวคิดการพึ่งพาตนเองเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งนักส่งเสริมควรศึกษาร่วมกับเกษตรกรเพื่อให้ได้นวัตกรรมที่เหมาะสมแก่การแก้ไขปัญหาหรือสร้างแนวทางการพัฒนาด้านการเกษตรแบบใหม่ขึ้น

เมื่อนักส่งเสริมได้ทราบถึงนวัตกรรมแล้ว ส่วนสำคัญของรูปแบบนี้คือการถ่ายทอดนวัตกรรมไปสู่เกษตรกรผ่านหลักการสื่อสาร ทั้งในส่วนของผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งหมายถึงนักส่งเสริม ตัวสาร (message) ซึ่งหมายถึงนวัตกรรมที่นักส่งเสริมต้องการส่งให้แก่เกษตรกร ตัวช่องทาง (channel) หมายถึง ช่องทางที่เกษตรกรจะได้รับทราบถึงนวัตกรรมนั้น โดยมีช่องทางหลักอยู่ 5 ช่องทาง คือ ผ่านทางสายตา ผ่านทางการได้ยิน ผ่านทางกลิ่น ผ่านทางการรับรส และผ่านทางการสัมผัส เป็นต้น โดยทั้งสามส่วนที่กล่าวมาสิ่งที่นักส่งเสริมต้องคำนึงถึงมากที่สุด คือ ผู้รับสาร (Receiver) ซึ่งหมายถึงเกษตรกรนั่นเอง โดยต้องพิจารณาถึงลักษณะพื้นฐาน ความชอบ ความต้องการ ทัศนคติ และวัสดุอุปกรณ์ในการรับนวัตกรรมนั้นๆ นอกจากการถ่ายทอดไปสู่เกษตรกรแล้ว นักส่งเสริมควรทำการประชาสัมพันธ์นวัตกรรมที่ได้แก่สาธารณะ เพื่อให้มีการศึกษาพัฒนานวัตกรรมนั้นให้ก้าวหน้าและเหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป

3.2 การทดสอบรูปแบบ

ในการทดสอบรูปแบบข้างต้น ได้ดำเนินการทดสอบดังนี้

3.2.1 นำสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ตามความต้องการของสมาชิก ไปให้สมาชิกใช้ค้นคว้าศึกษาข้อมูลด้วยตนเองในทุกพื้นที่ เป็นระยะเวลา 3 เดือน และคอยติดตามความก้าวหน้าในการเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อนั้นโดยไม่มีนักส่งเสริมประจำพื้นที่มาเกี่ยวข้องผลปรากฏว่า ทุกพื้นที่ยังมีการใช้น้อย เนื่องจากไม่มีเวลา เพราะช่วงเวลาที่ให้น้อยไป และอยู่ในช่วงที่สมาชิกประสบกับปัญหาต่าง ๆ เช่น แล้ง ศัตรูระบาด มรสุม รวมทั้ง ขาดผู้กระตุ้นเตือน จัดกระบวนการให้

3.2.2 นำรูปแบบที่สังเคราะห์ขึ้นสัมมนาร่วมกับนักส่งเสริมการเกษตร ผู้นำชุมชนและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง ผลสรุปได้ดังนี้

1.ความชัดเจนในการสื่อให้เห็นรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนผู้ร่วมสัมมนา/ผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ความเห็นว่ามีความชัดเจนดี ให้ข้อมูลครอบคลุมมิติต่าง ๆ อย่างรอบด้าน เป็นประโยชน์ต่อการทำให้เข้าใจงานด้านส่งเสริมการเกษตรเป็นอย่างดี

2.จุดเด่นของรูปแบบ

นักส่งเสริมสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินการได้ทั้งในส่วนที่จะไปจัดการ/ดำเนินโครงการ และรวมถึงการค้นคว้าหานวัตกรรมที่เหมาะสมแก่การพึ่งพาตนเอง และหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักส่งเสริมน่าจะได้นำประเด็นต่างๆ ไปพัฒนานักส่งเสริมด้วยการฝึกอบรมให้ความรู้เพิ่มขึ้น เช่น การคิดวิเคราะห์ การเป็นวิทยากรกระบวนการ การสกัดความรู้มนุษย์สัมพันธ์และจิตวิทยาที่จะทำงานร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะเพื่อให้รูปแบบดังกล่าวสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

Dr.Dale Pratch แห่งมหาวิทยาลัยฟลอริด้า สหรัฐอเมริกาให้ข้อเสนอแนะว่า ควรแสดงให้เห็นว่า Model นี้เป็น Thai Agricultural Extension Model ดังนั้นในการนำผลการวิจัยไปนำเสนอระดับนานาชาติจึงได้แสดงเป็น case of Thailand